

Nikola Turkalj

Uvod

Sv. Toma Akvinski je u svome djelu *Summa Theologiae* oblikovao problematiku Isusove smrti u pitanje: *Je li Krist u trodnev-lju smrti bio čovjek?*¹ Svojim niječnim odgovorom zasigurno bi iznenadio i samog sv. Augustina, da mu je bio suvremenik², a kamoli ne i nas toliko minulih, odnosno burnih godina iza. *Pitanje Gdje je nestao čovjek?* nije Diogenov bolni vapaj kada je usred bijelog dana hodao s upaljenom svjetiljkom u ruci, nije ni analiza suvremene situacije u svijetu (iako bi mogla biti!), a još manje neko retoričko, ili pesimističko pitanje empirijske psihologije. To središnje pitanje ovog rada, iako je po vokaciji antropološko jer je usmjereno na čovjeka, pa prema tome ima egzistencijalni značaj, u Kristovom otajstvu smrti predstavlja i kristološko odnosno esencijalno pitanje, jer ulazi u samu bit problematike, ne samo njegove smrti kao sastavnice svake ljudske egzistencije, nego i same naravi njegove osobe.

Da bismo nastavili slijediti Tominu misao morat ćemo prije odgovoriti na pitanje koje je postalo gotovo već *Kantovsko*: *Što je čovjek?, Što čovjeka čini čovjekom?*, ali ne služeći se egzistencijalnim definicijama filozofa poput Hegela, Kierkegaarda, Heideggera, Diltheya i dr. (koji se nijedan sa drugim nisu složili, gledajući samo jednu čovjekovu stranu³), nego postavljajući problem na ontičku razinu (tj. pitanje biti čovjekove) i u konačnici ontološku.

Tek tada ćemo sa tih temeljnih pitanja moći prijeći na pitanja poput: *Kako to da je Krist čovjek, a nije ljudska osoba? Umanjuje li odsutnost ljudske osobe ljudsku narav? Je li u njegovoj smrti nestalo hipostatsko jedinstvo? Što se događalo s njegovim*

tijelom, medicinskim rječnikom – je li počeo proces raspadanja za tri dana u grobu?

U ovom kristološkom radu pokušat ćemo na misaonoj razini su-staviti, odnosno su-rastaviti Kristovu osobu (u trenutku smrti), kako bi ona opet (nakon tri dana) uskrsnula u cijelosti, a nadamo se, i mi su-uskrsnuli s njom.

Je li Bogočovjek u trenutku smrti prestao biti čovjek?

Jedan od temeljnih dogmatskih izričaja vjere je Isusova stvarna smrt.⁴ Kako god su evanđelja rječita u opisivanju trpljenja živoga Isusa do trenutka smrti i pokopa tako, po prirodi stvari, postaju šutljiva o vremenu između polaganja u grob i događaja uskrsnuća. Stanju smrti odgovara takva tišina, ne samo što se tiče tuge živih, nego još više u vezi sa znanjem o mjestu boravka i stanju umrloga.⁵ Smrt (*lat. mors*) je, po definiciji, prestanak života, nepovratno prekidanje životnih aktivnosti čovjekovog organizma i, kao konačni rezultat, prestanak postojanja jedinice kao zasebnog živog sustava.⁶ Čovjekovo tijelo tada podliježe procesu raspadanja te se razgrađuje u anorganske supstancije niže organiziranosti, koje mikroorganizmi i biljke mogu opet izravno iskoristavati.⁷ Filozofskim rječnikom rečeno, u čovjekovoj supstanciji događa se bitna

⁴ Usp. KKC, HBK 1994, br. 601.

⁵ Usp. H. U. von BALTHASAR, *Mysterium Paschale* (Sveto trodnev-lje smrti, pokopa i uskrsnuća našega Spasitelja), KS Zagreb, 1993, str. 119.

⁶ Usp. *Opća enciklopedija* br. 6, Leksikografski Zavod, Zagreb, 1969, str. 49.

⁷ Usp. M. PETKOVIĆ – B. TVRTRKO VIĆ, *Svijet kemije* 2, ŠK, Zagreb, 1991, str. 25–28.

¹ T. AKVINSKI, S. th. III, p. 50; u: *Izbor iz djela* 2, Naprijed, Zagreb, 1990, str. 411.

² Navodi ga u argumentu »za« u svojem 50. pitanju. Usp. *isto*.

³ Usp. LJ. RUPČIĆ, *Pravi bog i pravi čovjek*, KS, Zagreb, 1981, str. 21.

promjena, ili promjena u biti, odnosno supstancijalna promjena. Sv. Ivan Damaščanski u III. knjizi *O pravoj vjeri* kaže: *Naziv raspadanje označava dvije stvari: prvo, odvajanje duše od tijela i drugih sličnih stvari; drugo, savršeno razlaganje na sastavne dijelove* (dissolutio in elementa).⁸ Ako je Isusovo tijelo ostalo neraspadljivo zbog toga što se duša nije odvojila od tijela, to bi značilo da mu tijelo nije bilo iste biti s nama, tj. niti je doista bilo umrlo, niti smo doista bili spašeni. To je bila osuđena zabluda gajanita (Gajan i Julijan).⁹

Novi zavjet donosi pažljiv opis skidanja s križa, brige oko mrtva tijela, pokopa, propovijedanje bez ikakve apologetske tendencije – mrtvo tijelo mora u zemlju (nema govora o tome da bi ovdje bio kakav izuzetak, primjerice zbog *neraspadljivosti* Dj 2, 27.31).¹⁰ Isusova solidarnost sa čovjekom bila je, i u tom posve običnom svršetku, ista kao i kod svakog čovjeka.¹¹ Isus je s nama dijelio naš zemaljski život. Po tijelu je, kaže sv. Pavao, potomak praotaca iz Davidova potomstva (Rim 1,3; 9,5), rodio se od žene (Gal 4, 4). U evanđelju se stvarnost njegove ljudske naravi svugdje nameće, a da i nije nužno izričkom spominjano njegovo tijelo: ono podliježe gladi (Mt 4, 2), zamoru (Iv 4, 6), žeđi (4,7), snu (Mk 4, 38), patnji itd.¹² No unatoč toj solidarnosti u smrti s nama, KKC u br. 627 kaže da Isus *nije postao mrtvo truplo kao drugi*, odnosno da mu je tijelo očuvano *od truleži*. Očito je posrijedi nešto puno više od čiste biologije ili kemije te nekog egipatskog balzamiranja ili fizikalnog isušivanja tijela. Što to?

Sv. Toma u *Summi Theologiae* govori: *Mrtvo tijelo nijednog čovjeka nije jednostavno isto*.¹³ I samim okom je vidljivo da se dogodila neka promjena. Osim akcidentalne promjene koja se dogodila uslijed muke na Kalvariji, dogodila se i promjena *oblika*.¹⁴ Ako nešto nije isto oblikom, nije ni po samoj vrsti (živo i neživo tijelo), a Aristotel u V. knjizi *Metafizike* kaže da

su ona bića koja su različita po vrsti različita i brojem,¹⁵ tj. dva tijela (živo i mrtvo). Ako se akcidentalna promjena dogodila i u njegovoj smrti, onda ne možemo govoriti o stvarnoj smrti. Možemo li stoga govoriti o supstancijalnoj promjeni?

Toma Akvinski nastojao je odnos tijela i duše izraziti aristotelovskim kategorijama materije i forme.¹⁶ Aristotel tumači supstancijalne promjene (živo tijelo → mrtvo tijelo) teorijom hilemorfizma (*hile* = materija, *morfe* = forma), tj. jedinstva materije i forme, dok akcidentalne promjene (gol → odjeven) u promjenjivom biću tumači teorijom akta i potencije. Forma daje bitak materiji i po formi materija jest to što jest. Ona ne proizvodi materijalnost materije, no aktualizira je. Materija je biće u mogućnosti, ukoliko može poslužiti kao materijal za nastanak nekog bića, dok forma daje zbiljnost materiji, tj. pojedino biće čini onim što jest.¹⁷ U tom smislu Toma kaže da je duša oblik tijela,¹⁸ tj. supstancijalna forma tijela (*forma corporis*). Ona ne sadržava materiju, nego joj je svojstveno *da bude oblik nekog tijela*.¹⁹ Tako je za Tomu, kao i za Aristotela, duša počelo života te kao takva daje zbiljnost tijelu (*actus*), tj. formu.²⁰ Iz Aristotelovog hilemorfističkog jedinstva Toma zaključuje da je čovjek jedinstvo sastavljeno od duše i tijela. Ukoliko se naruši to jedinstvo te se zasebno razdvoji na tijelo i dušu, gubi se jedinstvo zvano čovjek, jer čovjek nije samo tijelo, niti je sama duša, kako je tumačio Platon (čovjek je duša koja se služi tijelom),²¹ nego jedinstvo obadvoga.²² Tada za tijelo nastaje supstancijalna promjena, a duša, pošto je po

⁸ T. AKVTNSKL *nav. dj.*, str. 414.

⁹ Usp. *isto*.

¹⁰ Usp. H. U. von BALTHASAR, *nav. dj.*, str. 131

¹¹ Usp. *Rječnik biblijske teologije* (ur: Xavier Léon – Dufour), KS, Zagreb, 1980, str. 1349.

¹² Usp. *isto*, str. 1348.

¹³ Usp. T. AKVINSKI, *nav. dj.*, str. 415.

¹⁴ Usp. *isto*.

¹⁵ Usp. *isto*, str. 413.

¹⁶ Usp. *Opći Religijski Leksikon* (ur. Adalbert Rebić), Leksikografski Zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2002, str. 958.

¹⁷ T. AKVINSKI, *Izbor iz djela 1*, Naprijed, Zagreb, 1990, str. 49.

¹⁸ Usp. *isto*.

¹⁹ Usp. *isto*, str. 38.

²⁰ *Kao što toplina, koja je počelo grijanja, nije tijelo, nego neka tjelesna zbiljnost.*, usp. *Isto*, str. 31.

²¹ Usp. *isto*, str. 37.

²² Platonovu filozofiju slijedi puno kasnije i Hugo od sv. Viktora (+ 1141). usp. T. AKVINSKI, *Izbor iz djela 2*, Napnjed, Zagreb, 1990, str. 412

svojoj naravi duhovna i besmrtna, nastavlja živjeti.²³ Sada se nameće pitanje: *Je li i kod Krista bilo tako?*

Već smo spomenuli KKC br. 627 u kojem se kaže kako mu je tijelo očuvano *od truleži*, a također i da mu se duša *odijelila od tijela*.²⁴ Očigledno je ovdje riječ o *proturječju*. Raspadom hilemorfističkog jedinstva (dijeljenje duše od tijela) treba nastupiti supstancijalna promjena tijela, a to se nije dogodilo! Zašto?

Zbog hipostatskog jedinstva koje je snažnije od hilemorfističkog jedinstva. Kalcedonska ispovijest vjere donosi formulaciju tko je Isus Krist: *pravi Bog i pravi čovjek s razumskom dušom i tijelom*.²⁵ Tu se ujedno definiralo i što je čovjek, tj. hilemorfističko jedinstvo. Tu definiciju čovjeka Kalcedon je preuzeo iz *simbola ujedinjenja* 433. god. u Efezu,²⁶ što je izvanredan doseg, budući da je tada bila na snazi Platonova filozofija i njegova definicija čovjeka. Izraz: *Pravog Boga i pravog čovjeka* označavaju dvije naravi: božanska i ljudska – *nepomiješane, nepromjenjive i nedjeljive (...)* u jednoj osobi i jednoj hipostazi.²⁷ Ta jednost osobe (monosubjektivizam) nije posljedica ujedinjenja dviju naravi, nego njezino počelo.²⁸ Tako se nikada hipostatsko jedinstvo ne može smanjiti niti rastaviti, jer to priječi osoba – *suppositium*, koja je počelo.²⁹

Iz ovoga se nameće pitanje (budući da postoji tako jaka veza hipostatskog jedinstva): Je li se duša uopće mogla odijeliti od tijela? J. Galot priznaje da je hipostatsko sjedinjenje već samo po sebi dosta otajstveno, a ovdje nas stavlja pred novo otajstvo.³⁰ Odnosno, *zbog sjedinjenosti njegova tijela s osobom Sina, što ju je sačuvalo, on nije postao mrtvo truplo kao drugi*.³¹

²³ Usp. ORL, Leksikografski Zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2002, str. 219

²⁴ Usp. J. GALOT, *Sotcriologija-Isus osloboditelj*, UPT, Đakovo, 1997, str. 338.

²⁵ DH br. 301.

²⁶ Usp. J. GALOT, *Kristologija – Tko si ti Kriste?*, UPT Đakovo, 1997, str. 243.

²⁷ DH br. 302.

²⁸ USP. J. GALOT, *isto.*, str. 285.

²⁹ Usp. T. AK VINSKI, *Izbor iz djela 2*, str. 415.

³⁰ Usp. J. GALOT, *Soteriologija – Isus osloboditelj*, str. 338.

³¹ Usp. KKC br. 627.

Doduše, jedan broj Otaca do sv. Augustina mislio je da je Isusovo tijelo bilo napušteno od božanstva. Tako se u otačko vrijeme često govorilo o silasku Riječi nad pakao, kao da bi Riječ ostavila tijelo položeno u grob. Čak se susreće tvrdnja o trima dijelovima – božanskog duha, duše i tijela, u času smrti; ali to je izvanredan slučaj u jednoj homiliji koja se pripisuje sv. Hipolitu.³² No općenito se radilo o dvodijelnom dijeljenju: onom tijela i božanstva.³³ To je bilo pod utjecajem platonističkog dualističkog učenja, gdje su tijelo i duša ontološki radikalno suprotstavljeni. Dok je duša duhovnog, božanskog podrijetla, pa prema tome besmrtna, tijelo je materijalno, smrtno i tamnica duše.³⁴

Na Istoku su sv. Gregorije Nisenski i sv. Gregorije Nazijanski među prvima ustali protiv takvog napuštanja tijela, tvrdeći da, ako je Kristova duša u smrti bila odijeljena od tijela, božanstvo je u objema.³⁵

Zbog dijeljenja duše od tijela *ljudska narav više ne postoji kao takva*,³⁶ i to sve do točke kada sveti Toma izjavljuje kako u smrti Krist prestaje biti čovjekom odnosno kako smrt čovjeka proizlazi iz odvajanja duše koja upotpunjuje pojam čovjeka.³⁷ Kada bi rekli da je Krist u smrti bio čovjek tada bi poput Huga od sv. Viktora (koji slijedi Platona) pogrešno poistovjetili čovjeka sa dušom.³⁸ *Može se, međutim, reći da je Krist u trodnevnu smrti bio mrtvi čovjek*.³⁹

³² *O Ti koji si stvarno sve u svemu, jer nebesa imaju tvoj duh, raj tvoju dušu i zemlja tvoju krv (Uskrsna homilija*, izd. P. NAUTIN, u SC 27, Paris 1950, 56, str. 185; rukopisi imaju *krv*, a ne *tijelo*, kako je izdavač ispravio). Autor homilije želi naglasiti da tim trostrukim dijeljenjem: Krist svoj utjecaj proteže na nebo svojim *dubom*, na prebivalište smrti svojom dušom i na zemlju svojom prolivenom krvlju: na taj je način čitav kozmos stavljen pod utjecaj raspinjanja i *božanske raširenosti*. Usp. J. GALOT, *nav. dj.*, str. 338.

³³ Usp. *isto*.

³⁴ Usp. ORL, str. 958.

³⁵ Usp. J. GALOT, *isto*, str. 338.

³⁶ Usp. *isto*.

³⁷ Usp. T. AKVINSKI, *izbor iz djela 2*, str. 411–412.

³⁸ Usp. *isto*.

³⁹ Usp. *isto*.

Dakle, *raspadanje ne dolikuje Kristu zbog osobe, jer se osoba promatra kao brojčano jedinstvo (...)* Budući da je nešto isto brojem po osobi, a isto vrstom je isto oblikom, gdje god osoba postoji samo u jednoj naravi, nužno je da bude uklonjeno brojčano jedinstvo kada se ukloni jedinstvo vrste. Premda u drugim osobama ne ostaje tijelo isto po vrsti ljudske naravi, ipak u Kristu, iako su dvije naravi, ostaje isto brojem (mrtvo je isto kao i živo) po osobi Božje Riječi.⁴⁰ Pritom je važno naglasiti da je ta osoba božanska osoba, a ne ljudska. Krist je savršeno čovjek, a da nije ljudska osoba, jer odsutnost ljudske osobe ne umanjuje ljudsku narav.⁴¹ Odsutnost ljudske osobe ne čini ga manje čovjekom. Osoba je ustrojena relacijom, a ne nekim apsolutnim elementom ili ljudskim vlastitostima i osobinama.⁴² Ljudska osoba, iako nije – točno govoreći – ljudska narav, poosobljuje ju utoliko što ju čini potpuno svojom, u tom smislu što se poistovjećuje s njom.⁴³ Utjelovljeni Sin Božji posjeduje svu apsolutnu savršenost ljudske naravi i tako je savršeno čovjek.⁴⁴ Prema kalcedonskoj definiciji Krist je *prvi čovjek, konsubstancijalan nama*.⁴⁵ Napose, on ima ljudsku narav, s ljudskom svijesću i ljudskom voljom, a koja ostaje različita od božanske naravi, ne miješajući se s njom. Ta ljudska narav, a da ne gubi svoju osobinu, poosobljena je relacijskom osobom Sina, koja upravlja njome.⁴⁶

Na taj je način osoba Isusa Krista, zbog svoje sinovske osobnosti, tj. božanskog temelja garancija, počelo nerazdjeljivog jedinstva dviju naravi. I iz toga temelj nepropadljivosti njegovog tijela u času smrti.

Umjesto zaključka

Veliki katolički teolog Hans Urs von Balthazar u uvodnom razmatranju Velike subote kaže: *Evandjelja po prirodi stvari postaju šutljiva između polaganja u grob i događaja uskrsnuća.*

⁴⁰ Usp. *isto*, str. 415.

⁴¹ Usp. J. GALOT, *Kristologija – Tko si ti Kriste?*, str. 292.

⁴² Usp. *isto*, str. 300.

⁴³ Usp. *isto*, str. 299.

⁴⁴ Usp. *isto*, str. 304.

⁴⁵ Usp. *isto*, str. 245.

⁴⁶ Usp. *isto*, str. 304.

*Mi smo im za to zahvalni. Stanju smrti odgovara takva tišina: ne samo što se tiče tuge živih, nego još više sa znanjem o mjestu boravka i stanju umrloga.*⁴⁷

Nadamo se da ovim pisanim radom nismo poremetili mir i šutnju Isusovog groba, kada smo još za mraka potčrali prije Marije Magdalene i drugih žena, prije Petra i Ivana, dok je kamen još bio na ulazu u pećinu, iako 2000 godina poslije. Nismo imali namjeru oskrvnuti to sveto mjesto, nego samo malo odškrinuti kamen i *zaviriti* ispod poboja do njegovog tijela, sa željom da vidimo, i ako je moguće promotrimo, a kasnije sve ponovno *složimo* na svoje mjesto. Nadamo se još urednije i ljepše. To Otajstvo gledali smo, doduše, uz prigušeno svjetlo treptaja svijeće, pokušavajući shvatiti njegovu veličinu. Ali i to nam je bilo dovoljno da udovoljimo svojoj znatiželji i nestrpljivosti čekanja pravog svjetla – Uskrsnog!

Literatura

Hans URS von BALTHASAR, *Mysterium Paschale* (Sveto trodnevje smrti, pokopa i uskrsnuća našeg gospodina Spasitelja), KS, Zagreb, 1993.

Toma AKVINSKI, *Izbor iz djela 1*, Naprijed, Zagreb, 1990.

Toma AKVINSKI, *Izbor iz djela 2*, Naprijed, Zagreb, 1990.

Jean GALOT, *Kristologija – Tko si ti Kriste*, UPT, Đakovo, 1996.

Jean GALOT, *Soteriologija – Isus osloboditelj*, UPT, Đakovo, 1997.

Rječnik biblijske teologije (ur. :Xavier Leon – Dufour), KS, Zagreb, 1980.

Opći religijski leksikon (ur. Adalbert Rebić), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2002.

KKC, HBK, 1994.

Opća enciklopedija, br. 6, Leksikografski zavod, Zagreb, 1969.

M. PETKOVIĆ – B. TVRTKOVIĆ, *Svijet kemije 2*, ŠK, Zagreb, 1991.

H. DENZINGER – P. HÜNERMANN, Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i čudoredu, UPT, Đakovo, 2002.

⁴⁷ H. U. von BALTHASAR, *nav. dj.*, str. 119.